

OTIUM I NEGOTIUM – MARULIĆ O DOKOLICI I RADU

Branko Jozić, Split

Književni krug Split
Marulianum Split
e-mail: brajzovic@gmail.com

UDK: 821.183.42.09 Marulić, M.
13+379.8

Pregledni rad
Primljeno 1/2014.

Sažetak

Pojam otium pokriva čitav raspon od nevaljala dangubljenja, do počinka od (javnog) djelovanja, tj. vremena posvećena privatnosti i studiju (Ciceronov otium litteratum, otium cum dignitate). Rad se općenito doživljava tegobnim, pa moralistički izričaji biblijsko-kršćanske tradicije više upozoravaju na pogubnost dokolice. Ipak, već Augustin izražava svijest kako u životu rad i dokolicu treba uravnotežiti i ukazuje na njihovu komplementarnost. Opreku u antici izraženu parom negotium – otium, u srednjem vijeku vita activa - vita contemplativa, opet pokušava pomiriti Benedikt pravilom ora et labora. U većem vrednovanju duhovnog / intelektualnog rada nad tjelesnim spomenutim se misliocima pridružio i Toma Akvinski. U dva Petrarkina djela (De vita solitaria, De otio religiosorum) otium se afirmira kao prostor slobode od radnih obveza (negotium), predanje kontemplaciji, svijet individualnosti, zrenja, spoznavanja i stvaralaštva, gdje je vrijeme, potrebno za psihofizičku ravnotežu, a i da bi se moglo sublimirati iskustva i doći do nečeg doista vrijednog, ključni pojam. Kontemplativna dokolica nije pasivnost, ili bijeg od života, nego djelatno prijateljevanje sa samim sobom, s istomišljenicima, s prirodom i knjigama.

U životu i u opusu Marka Marulića razabire se uravnoteženo isprepletanje dvaju vidova života. S jedne strane obnašao je javne službe i upravljao obiteljskim imanjem. No jednako se povlačio u osamu svoje radne sobe na čitanje i proučavanje, te u crkvu na molitvu i na meditaciju, te na dvije godine u idiličnu osamu Nečujamske vale na Šolti. Rješavao se obveza, da bi se posvetio sebi, važnim temama i prijateljima... Kao moralnodidaktički pisac on zapravo prenosi opća mjesta mudrosne i klasične i kršćanske tradicije, argumentira ih i primjerima osnažuje. Dok upozorava na pogubnost lijenosti pozornost privlači činjenica da on, premda plemić, afirmativno govori o radu pa i o onom općenito prezrenom, fizičkom. Radom se ne samo priskrbuje ono što je potrebno za život

nego se također izbjegava zastranjivanje u poroke te postiže vlastito usavršavanje. Svatko treba raditi i vrijeme kao dragocjenu, ali ograničenu mogućnost oploditi i oplemeniti te tako polučiti neko, bilo osobno, bilo opće, bilo materijalno, bilo duhovno dobro. To korištenje vremena podrazumijeva i negotium i otium. Rad i dokolica, radno i slobodno vrijeme, po smislu naizgled suprotstavljeni, funkcionalno su povezani i kao dva komplementarna stanja kvalitativno su međuovisni. Napokon, i rad i dokolica, prema Maruliću, trebaju biti usmjereni stjecanju kreposti.

Ključne riječi: Marko Marulić, otium, negotium, rad, dokolica, lijenost

UVOD

Opreka *otium* - *negotium* jedna je od univerzalnih tema jer uključuje temeljne kategorije kao što su rad, vrijeme i sloboda, kojima se kao moralno-didaktični pisac neizostavno pozabavio i Marko Marulić. *Otium* ima niz značenja, od onih negativnih (besposlica, ljenčarenje, dangubljenje i nemar) do pozitivnih (slobodno vrijeme, dokonost, nezauzetost poslom, mir, neaktivnost, odmor, ladanje). S druge strane, *negotium* - *nec-otium*, znakovito samo po sebi, znači ne-dokolica, odnosno posao, djelatnost, napor, zadatak, zanimanje, obveza, politička djelatnost, (javna) služba, kućni poslovi.¹

1. U RIMSKOJ KULTURI

Latinskom izrazu *otium* odgovara grčki *sholé*, koji je označavao ukupnost aktivnosti slobodnih ljudi koji se posvećuju stjecanju znanja u svrhu općeg dobra građana. Na temelju Aristotelove definicije čovjeka kao društvenog bića,² u klasičnoj se tradiciji osobit naglasak stavljalo na političko djelovanje slobodnih građana. Druga pak, platonovska, struja čovjeka je promatrala izvan i iznad političke sfere, težeći iskustvu onkraj pragme, onom vječnom, te je promicala povlačenje u privatnost i rad na sebi. Tako je *otium* bio potreban i za političko djelovanje i za razvijanje vrline.

¹ Usp. Jozo Marević, *Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2000; P. G. W. Glare (ed.), *Oxford Latin Dictionary*, Clarendon Press, Oxford, 1996.

² Usp. Arist. *Polit.* 1253 a 2-3.

I u rimskom je svijetu djelatnost u službi države (*negotium*) bila vrlo cijenjena pa je razumljivo da se *otium*, shvaćen kao lijenost, gubljenje vremena i zapuštanje posjeda, u nekim izričajima kvalificira negativno. Takvo viđenje odražavaju formulacije: *prudētissimū quīquē maxime negotiosus erat*³ ili: ... *nihilquē tam certum est quam otii vitia negotio discuti*.⁴

Međutim, daleko od toga da je i u vrednovanju i u praksi prevaga bila na strani (društvene) radišnosti. Poznato je kako je Epikur izbjegavao *polis* i savjetovao skrovit život (*lâthe biōsas*) te njegovanje vlastite unutarnje slobode u osobnoj povučenosti, u razmišljanju i prijateljevanju sa sebi sličnima. Od 4. st. pr. Kr. nadalje bilježi se pojava da obrazovani ljudi bježe od grada: već s Antistenom kinici napustiše *polis* proglašivši da su svagdje građani i svagdje stranci.⁵

Tako i nezauzetost poslom - *otium* ima pozitivan vid što ga dobro ilustrira Ciceron: "Publije Scipion, sine Marko, koji je prvi bio nazvan Afrički, običavao je reći, kako piše Katon, njegov skoro vršnjak, da nikad nije manje u dokolici nego kad je u dokolici, i da nikad nije manje sam nego kad je sam. Veličanstvena izjava dostojna velikog i mudrog muža; ona pokazuje da je taj čovjek i u dokolici mislio o dužnostima i u samoći govorio sam sa sobom, te da nikad nije bio besposlen i da ponekad nije imao potrebu za društvom. Tako su te dvije stvari, dokolica i samoća, koje drugima donose dosadu, njega poticale na djelovanje. Volio bih da mi je moguće za sebe reći to isto, ali ako oponašanjem primjera i ne mogu postići toliku odličnost karaktera, snagom volje se tome približavam koliko mogu; budući da sam silom nečasnog oružja spriječen baviti se pravničkim i državničkim poslovima, život nastavljam u dokolici i zbog toga, napustivši grad, vrijeme provodim na selu, a često i sam."⁶

Pojam *otium* je, dakle, pokrивao čitav raspon od nevaljala dangubljenja do počinka od javnog djelovanja, tj. vremena posvećena privatnom životu i studiju (*otium litteratum*). Za više društvene slojeve *otium* je bio prostor slobode od radnih obveza, koristan za psihofizičku ravnotežu. Bilo je to svojevrsno umijeće

³ Sal. *Bell. Cat.* 8,5,1.

⁴ Sen. *Ep.* 56,6,9.

⁵ Usp. *Epistème ed éthos in Epicuro*, a cura di Lidia Giancola, Armando, Roma 2007, 27; slično i kršćani (usp. *Poslanica Diognetu* 5, Preveo Branko Jozić, Verbum, Split 2011, 41-42).

⁶ Marko Tulije Ciceron, *O dužnostima*, prev. Zvonimir Milanović, Nova akropola, Zagreb, 2006, 139 (Cic. *De off.* 3,1).

onih koji su znali izvrsno pomiriti dva ključna vida života. Kao njegova paradigma nerijetko se navodi Ciceronov *otium cum dignitate*, dokolica ispunjena književnim radom (ne lijenost, ni nerad, nego umjeren i častan odmor). Potpuna pak besposlica nešto je krajnje loše, za Seneku smrt i pokop živa čovjeka: *Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura*.⁷

2. U KRŠĆANSKOJ TRADICIJI

Kršćansku tradiciju s obzirom na ovo pitanje ilustriraju brojna svetopisamska mjesta na kojima se ona i izgradila. I u Bibliji se *otium* pojavljuje s pozitivnim predznakom, kao preduvjet mudrosti (usp. Sir 38,24), čak kao svojevrsni ideal kojem se nada; no u moralistički intoniranim tekstovima on se kvalificira negativno,⁸ uz učestalo pozivanje na Pavlovu opomenu: "Tko neće da radi, neka i ne jede" (2Sol 3,10). Ipak, već i u ranokršćanskom razdoblju razvijena je svijest kako u životu rad i dokolicu treba uravnotežiti. Jedan od najutjecajnijih autora tog razdoblja, Augustin, ukazuje na njihovu komplementarnost: "Ljubav za istinom traži posvećenu dokolicu; dok se pravedan posao preuzima po nužnosti ljubavi [...] I nitko ne smije biti tako dokon da u toj dokolici ne pomisli na probitak bližnjega, niti pak tako djelatan da zanemari razmatranje o Bogu. Pri dokolici se ne smije uživati u tupoj odsutnosti uma, nego u istraživanju ili iznalaženju istine, tako da u njoj svatko uznapreduje te što iznađe da drži a drugima da ne zavidi. Pri djelovanju opet ne treba ljubiti čast ili moć u ovome životu, jer su isprazne sve stvari pod suncem (Prop 1,23) nego samo djelo, do kojega se dolazi po istoj časti ili moći, ako se dolazi pravo i korisno, to jest: ako pridonosi onome spasu podređenih koji je po Bogu."⁹

Unatoč ovakvim poukama, nesklonost pa i prezir prema radu, posebno fizičkom, bili su trajni. Zbog njegove tegobnosti rad je općenito, pa čak i u samostanskim zajednicama, bio viđen kao pokora i kazna, kao posljedica prokletstva zbog istočnoga grijeha, a poimanje plemenštine i gospoštine vezivalo se uz život u dokolici.

⁷ Sen. *Ep.* 10,82,3.

⁸ Npr. ... *et pacem et otium dabo in Israel cunctis diebus ejus* (1Par 22,9); *sabbatorum otium imitans* (Ez 21,23); i nasuprotno tome: *qui autem sectatur otium stultissimus est* (Pr 12,11); *qui autem sectatur otium replebitur egestate* (Pr 28,19); *Ecce haec fuit iniquitas Sodomae [...] et otium ipsius et filiarum ejus* (Ez 16,49).

⁹ Augustin, *O državi Božjoj*, preveo Tomislav Ladan, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1996, sv. 3, 67; 65 (Aug. *De civ. Dei* 19,19).

Takvo viđenje prevladava i u srednjem vijeku, u kojem antičku opreku *negotium - otium* zamjenjuje suprotstavljeni par *vita activa - vita contemplativa*: plemenita se dokolica povezuje s kontemplacijom. Pravilo svetog Benedikta svojim lapidarnim načelom *Ora et labora* iznova pokušava uspostaviti potrebnu ravnotežu između duhovnoga i fizičkoga rada, ali Benedikt, kao i drugi kršćanski mislioci, na temelju zgrade s Martom i Marijom (usp. Lk 10,38-42), veću vrijednost ipak pridaje duhovnom (ne bez razloga geslo glasi: "Moli i radi", a ne obrnuto). I najutjecajniji srednjovjekovni mislilac, Toma Akvinski, prednost daje kontemplativnom životu u odnosu na djelatni, koji se bavi materijalnim stvarima.¹⁰ Međutim, i sam je uviđao nedostatke dokonosti čistih kontemplativaca, koju su neki vidjeli kao egoističku zainteresiranost jedino za vlastito spasenje, pa savršenijim proglašava aktivni život, u koji npr. pripada i poučavanje drugih o onome do čega se došlo kontemplacijom.¹¹

3. KOD MARKA MARULIĆA

Svakako, kao što u klasičnom utemeljenju *otium* poziva na samoću, predanje kontemplaciji i stjecanju znanja, takve su tendencije vidljive i u srednjem vijeku, a osobito u razdoblju reafirmacije antike, u renesansi. Njegova dvojaka dimenzija razabire se u Francesca Petrarke. U djelu *De vita solitaria* okrenut je literarnim aspektima plemenite dokolice, a u onom o pobožnoj dokolici, *De otio religiosorum*, želi prije svega pokazati kako se čovjek kontemplacijom može približiti Bogu. Tako se *otium* potvrđuje kao svijet individualnosti, zrenja, spoznavanja i stvaralaštva, gdje je ključni pojam vrijeme u kojem se rad i dokolica ritmički izmjenjuju. Imanje vremena za rad i za nerad, za uranjanje u lektiru, za smijeh i za molitvu predstavlja prostor slobode; vrijeme je potrebno da bi se iskustva mogla sublimirati i da bi se došlo do nečeg doista vrijednog. Prema tome, povučenost i kontemplativna dokolica ne znači ni pasivnost ni prijezir prema životu, nego

¹⁰ "Čovjek je pak sazdan od duhovne i tjelesne naravi. Prema tome, nužno je, prema Božjoj odredbi, da obavlja tjelesne djelatnosti i da smjera duhovnim zbiljama. I toliko će biti savršeniji koliko više smjera duhovnim zbiljama." (Toma Akvinski, *Summa protiv pogana*, preveo Augustin Pavlović, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1994, II, 607 (*Summa contra gentiles*, 3,135,3).

¹¹ Usp. *Summa Theologica* III, q.40, a.I.

djelatno prijateljavanje sa samim sobom, s istomišljenicima, s prirodom i knjigama.¹²

Takvo isprepletanje *vita activa* i *vita contemplativa* preporučuje i Marulićev suvremenik Thomas More,¹³ a razabiremo ga i kod našeg pisca. Znamo da je kao plemić Marko u gradu obnašao javne službe (sudac, egzaminator, izvršitelj oporuka, zastupnik-odvjetnik u parnicama), da je upravljao obiteljskim imanjem i trgovao. Doduše nevoljko jer pritisnut brojnim poslovima sa žaljenjem se prisjeća kako mu je bilo dok je imanje vodio brat Valerije.

“To mi je pružalo spokoj i dokono slobodno vrijeme
Pa se Muzama moj mogao baviti duh.
Sad kad više ga nema, spokojstvo je smijenila briga,
Dokolicu i mir mučan odagnao trud.”¹⁴

Međutim, kao humanist nije ostao na razini životne pragme. Od njegova prijatelja i životopisca Božičevića saznajemo da se povlačio u osamu svoje radne sobe na čitanje i proučavanje te u crkvu na molitvu i meditaciju.¹⁵ Nadalje, izravno ili preko spisa komunicirao je sa sebi sličnima, da bi s njima razmatrao ono što nije samo zemaljsko. Vidljivo je to iz posvetnih polsanica i malobrojnih sačuvanih pisama (Jurju Šižgoriću, Marku Prodiću, Jerolimu Ćipiku i Jakovu Grasolariju), a osobito iz pjesničke poslanice upućene Frani Božičeviću sa Šolte. S prijateljem Papalićem obilazio je ostatke drevne Salone (dodir s antičkim spomenicima i sačuvanim natpisima ujedno mu je bila prigoda za razmišljanje o prolaznosti i o drevnim slavnim osobama koje vidi kao uzor vrline);¹⁶ na dvije se godine povukao u idiličnu osamu

¹² Usp. Zdenka Janeković Römer, “Otium litterarum [sic], utočište, ishodište”, *Kolo*, 4 (2004), 105.

¹³ Usp. Thomas More, *Utopija*, prevela Gorana Stepanić, Nakladni zavod Globus, Zagreb 2003, 251 sl.

¹⁴ *Odgovor Marka Marulića Frani Božičeviću*, LS 164 (str. 233). O Marulićevoj zauzetosti u javnim i obiteljskim poslovima na temelju arhivskih zapisa potanko piše Cvito Fisković, “Prilog životopisu Marka Marulića Pečenića”, u: *Baština starih hrvatskih pisaca*, Čakavski sabor, Split 1978, str. 64-87.

¹⁵ Usp. Frane Božičević, *Život Marka Marulića Splitsanina*, priredio i preveo Bratislav Lučin, Književni krug Split - *Marulianum*, Split 2007, 35. Ako Božičeviću i pripišemo pretjerivanje u svrhu hagiografskog portretiranja, te su njegove riječi ipak indikativne, a naglascima podsjećaju na Marulićeve u *Životu sv. Jeronima*, u: Marko Marulić, *Latinska manja djela*, Književni krug Split, 2011. (dalje: LMD II), 67.

¹⁶ O tome usp. Bratislav Lučin, *Jedan model humanističke recepcije klasične antike: “In epigrammata priscorum commentarius” Marka Marulića* (doktorski

Nečujamske vale na Šolti, gdje u miru piše i prevodi. Sve to kazuje kako se predavao stvaralačkom *otiumu*.¹⁷

I ne samo to; kao moralnodidaktički pisac o toj je temi promišljao i pisao. U *Repertoriju* je uz pojmove *Labor* i *Ocium* prikupio brojne izričaje iz djela klasičnih autora, Biblije i crkvenih otaca. Od tog niza za ilustraciju navodimo tek omanji izbor:

Arbores quę fructum non ferunt (Plinius); ... *ocio utilius negocium* (Valerius Maximus); *Ociosus sine ocio* (Apophtegmata Plutarchi); *Ocium in grande facinus quandoque prorupturum* (Quintilianus); *Ocium. Pigritia est metus consequentis laboris* (Tullius); *Vade ad formicam, o piger; piger; ocio redigit ad paupertatem; pigritia et lassitudo; piger ad opus bonum; multam maliciam docuit ociositas* (Biblia); *Quomodo colendum sit ocio et quid in eo agendum, et quod ocio bonum; Ocio fruentes quantum debent principi; Ocium sine litteris mors est; Nihil tam certum est quam ocii uitia negotio discuti* (Seneka); *Ocio qui nescit uti, plus negotii habet* (Aulus Gelius); *Sepe tedio laboris ad vilitatem sui compelluntur ignavi* (Qvintus Curtius); *Lucullus reipublicę cura abiecta ad ocio se contulit* (Sabellicus); *Ocium non quo evanescit virtus, sed quo recreatur; Appius Claudius dicere solebat negocium populo Romano melius quam ocio committi* (Valerius Maximus); *qui a negociis publicis ad privatam tranquillitatem se conferunt; multi magni animi fuerunt in vita ociosa; contemnuntur nihil agentes* (Cicero); *Ocium omnia perdens* (Thucidides); *Ocium liberum preponit divitiis; vita tranquilla; pigritię crimen diluit; ocio deditus* (Oratius); *Ocium; mater omnis peccati ociositas; nullo unquam detur ocio animus; nihil ocio deterius; omne tempus perit, in quo non virtutibus deseruimus; arbor non faciens fructum succidetur; stirps / ramusculi inutilis; in desiderii est omnis anima ociosi; qui talentum fodit in terra; vade ad formicam* (Jeronim); *Requies Dei sabbatum* (Augustin); *sapiens nunquam ociosus* (Origen).¹⁸

Uočljivo je da se u tim izvadcima iz tuđih djela *otium* pojavljuje i s negativnim i s pozitivnim konotacijama. No drugačiji odnos

rad), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2011, 203; 208-210; 245-246.

¹⁷ Usp. Cvito Fisković, "Marulić, Balistrilići i Meštrović u Nečujmu", *Colloquia Maruliana*, Književni krug Split, - *Marulianum* (dalje: CM), IV (1995), 129-137. Pomisao da mu je za takav *otium* uzor bio sveti Jeronim, sugerira emfatički opis pustinje koja pruža mogućnost postizanja veće savršenosti i navođenje poznate Jeronimove izjave: "Za mene je grad tamnica, a pustinja raj!" (*Život sv. Jeronima*, LMD II, 65).

¹⁸ *Repertorium* (Književni krug, Split) II., ss. vv. *Labor; Ocium*.

prema radu i dokolici iskazuje Marulić u svojim vlastitim djelima. Tim se temama izravno, i to dosta opširno, bavi u dvama poglavljima *Evangelistara* („O tjelesnom i ručnom radu“; „O nekorisnom i neplodnom besposličanju“),¹⁹ u jednom poglavlju *Institucije* („O radovima koje treba obavljati ručno“)²⁰ i u jednoj paraboli („O tome kako se treba čuvati besposličanja“).²¹ Na svim tim mjestima izraz *otium* on upotrebljava u negativnom značenju, u smislu pogubne lijenosti. Pritom zapravo ponavlja opća mjesta mudrosne tradicije, ugrađujući u svoje raspravljanje izričaje iz tekstova neprijeporna autoriteta, u prvom redu Biblije i Jeronima. Lijenost duha i tijela povezane su, pa pisac zato i upozorava da lijeni oskudijeva kako krepošću tako i imutkom. Lijenčinu prisposobljuje neplodnoj smokvi i čovjeku koji zakopava primljeni talent (usp. Mt 21,18-19; Lk 13,6-9; Mt 25,24-29; Lk 19,20-27). Uvijek treba štogod raditi, napominje on, ne samo zato što je duša besposličara rob želja, nego i radi toga da se izbjegne đavlovo napastovanje. Pored toga, ne samo da se namaknu potreštine i izbjegnju kušnje, nego i da se mogne imati što će se drugima udijeliti.²² Isto uvjerenje o pogubnosti lijenosti, koja je u kršćanskoj moralci jedan od sedam smrtnih grijeha, izrazio je i u hrvatskim stihovima:

Ne znaš linost da je huda?
Svakoga je uzrok bluda.
Kad se liniš i praznuješ,
tašće misli ne minuješ;
lin ne more dobit napast,
zato u svaki grih će upast;
lin milosti neće doteć
jer k molitvi neće poteć;
lin spasen'je neće dobit
jer za trudom neće hodit;
s trudon bo se u raj grede,
ne s linostju, ka ne prede.²³

¹⁹ *Evangelistar*, Književni krug Split 1985 (dalje: *Euang.*) 6, 19 i 20.

²⁰ *Institucija*, Književni krug Split, 1986-1987 (dalje: *Instit.*) 3, 9.

²¹ *Quinquaginta parabolae* (u LMD I, dalje: *Quinqu. parab.*) 29.

²² Usp. *Euang.* 2, 245-246.

²³ *Spovid koludric od sedam smartnih grihova* (Pisni razlike, Književni krug, Split 1993.), 178-179. Vjerojatno imajući u vidu adresate svoje pjesme, Marulić ne slijedi redoslijed katekizamskog kataloga smrtnih grijeha, pa se tako „linost“ umjesto na posljednjem pojavljuje na petome mjestu.

Za sebe kaže da mrzi biti besposlen; žali se na san, koji mu otupljuje pamet i optužuje ga da je gori od smrti.²⁴ Razlaganja mu vode zaključku kako se besposličinja treba čuvati jer je lijeno besposličjenje odvratano porok, zlo, grijeh, bolest.²⁵ No, ručni rad treba kombinirati sa čitanjem i razmatranjem Svetog pisma i duševnom izobrazbom.²⁶

Čini mi se vrijednim pozornosti to što kao plemić naspram zazoru pa i određenom preziru prema radu, posebno viših društvenih staleža, Marulić ističe potrebu rada i njegovo dostojanstvo bez razlike o kojoj je vrsti rada riječ. Ipak, dok preporučuje i tjelesni i duhovni / intelektualni rad (jer se tako priskrbljuje ono što je potrebno za život, ali i postiže vlastito usavršavanje), svjestan je da nije svaki posao za svakoga, pa slično kao Toma piše da obrazovaniji trebaju poučavati, a priprosti obavljati tjelesni rad, te kako i redovniku pristaje svaki častan rad: ili čitanje svetog štiva, ili pisanje, ili slikanje...²⁷ Glede tjelesnoga rada veli da je raditi rukama svojstveno čovjeku, obrazlažući kako ruke nisu samo za prinošenje hrane ustima jer bi inače bile dane i stoci.²⁸

ZAKLJUČAK

Marulić, čini se, u duhu prethodne tradicije više vrjednuje duhovna zvanja, dakle i rad vezan uz intelektualno naprezanje.²⁹ Stoga je za njega od tjelesne lijenosti gora tromost duha, pa su mu i izričaji oštriji protiv onih kojima su "mrska zamaranja duhovnoga života". Takvi se isprazno nadaju da će postići blaženstvo ma

²⁴ *Tužaljka protiv dnevnog sna*, (u: *Latinski stihovi*, Književni krug, Split, 2005.) 166.

²⁵ Usp. *Euang.* 2, 250; *Instit.* 2, 129. 139.

²⁶ O važnosti intelektualnog naprezanja, dakle čitanja i razmatranja, Marulić je napisao nekoliko poglavlja: O revnosti u čitanju (*Euang.* I, 24); o čitanju Sv. pisma (*Instit.* II, 5); O čitanju svjetovnih knjiga (*Quinqu. parab.* 24); o razmatranju (*Euang.*I, 26-27; *Instit.* II, 4).

²⁷ Usp. Ev 2, 241; tom se temom bavi i Parabola 29 (LMD I, 357-358). Uspoređujući ljudsko društvo s pčelinjom zajednicom gdje nemaju sve jedinke istu ulogu, Akvinac piše: „Budući da ljudski život treba ne samo tjelesnih stvari nego još većma duhovnih, nužno je također da se neki bave duhovnim stvarima, za oplemenjivanje ostalih, a treba da ti budu oslobođeni od brige za vremenite stvari.“ (*Suma protiv pogana* 3,134; *nav.*, 595).

²⁸ *Euang.* 2, 247. Zadivljen time kako je priroda ljude obdarila rukama sposobnima za svakovrsne radnje pisao je Ciceron, *De nat. deor.* 60,150-151.

²⁹ Primjerice, piše o nejednakoj plaći za jednako dobra djela redovnika i svjetovnjaka (*Quinqu. parab.*14); o zaslugama propovjednika (*Euang.* VI, 15-18) te kako svećenicima treba iskazivati čast (*Instit.* III, 5).

koliko se klonili onoga što zabranjuje Božji zakon, jer nije dovoljno ne griješiti, nije dovoljno Bogu se zavjetovati pa onda kunjati u jalovosti. Za njega je neplodno počivanje s jedne strane prigoda da zlodusi uspiju, a s druge je zlo puštati da bez ploda prolazi vrijeme koje je dano zato da se čini dobro.³⁰ Vrijeme je, dakle, dragocjena mogućnost i, jer je vrlo ograničeno, treba ga ispuniti i oploditi te tako polučiti neko, bilo osobno, bilo opće, bilo duhovno, bilo materijalno dobro.³¹ Prema tome, ispravan odnos prema vremenu podrazumijeva i *negotium* i *otium*. Rad i dokolica, radno i slobodno vrijeme, po smislu naizgled suprotstavljeni, funkcionalno su povezani i kao dva komplementarna vida života kvalitativno su međuovisni. Rad je važan i jer se njime osiguravaju sredstva za život, izbjegava se zastranjivanje u poročnost i iskorištava se vlastiti potencijal. No svaki rad treba biti obilježen sviješću subjekta, a ona se izgrađuje čitanjem, razmatranjem, druženjem – u razdobljima nerada ili u plemenitoj dokolici. Takva dokolica vodi duhovnosti, životu *sub specie aeternitatis*.

OTIUM AND NEGOTIUM – MARULIĆ ON LEISURE AND WORK

Summary

The term *otium* covers the whole range of meanings, from futile idleness to rest of (public) activities, i.e. time devoted to privacy and study (Cicero's *otium litteratum*, *otium cum dignitate*). Work is generally seen as burdensome and moralistic expressions of biblical-Christian tradition tend to warn of the deleterious effects of idleness. Yet, Augustine expressed awareness that work and leisure need to be balanced and he pointed to their complementarities. However, Benedict is trying to reconcile the ancient times opposites *negotium-otium* and the medieval *vita activa-vita contemplativa* with the rule *ora et labora*. Thomas Aquinas also joined the mentioned thinkers in attaching a greater value to spiritual/intellectual work than to physical work. In two Petrarca's works (*De Vita Solitaria*, *De Otio Religiosorum*) *otium* is affirmed as a space of freedom from work duties (*negotium*),

³⁰ Usp. *Quinqu. parab.* 29: LMD I, 357-8; *Euang.* 2, 247-248.

³¹ Osobito naglašenu misao o kratkoći raspoloživog vremena nalazimo u *Euang.* 2, 249; u završnim stihovima *Pjesme o pouci Gospodina našega Isusa Krista koji visi na križu* (LS 249) i u sonetu *O gente cieca, non ve ne avvedete* (*O slipi puče, zar ne vidiš ča je*) (CM IX [2000] 373; 375).

dedication to contemplation, a world of individuality, maturity, cognition and creativity, where the time, needed for psychophysical balance, for sublimation of experience and for reaching something truly valuable, is the key term. Contemplative idleness is not passivity or an escape from life, but active socializing with oneself, with the like-minded people, with nature and books.

In the life of Marulić one can see a balanced interweaving of these two aspects. On the one hand he held public services and managed the family estate, and on the other he would retreat into solitude to read and study, into the “temple” to meditate, and for two years he retreated into the idyllic seclusion of a cove of Nečujam on the island of Šolta. He would get rid of obligations to devote his attention to himself, to important issues and to his friends. As a moral and didactic writer he passes on the commonplaces of classical and Christian wisdom traditions, presents his arguments and provides examples. He warns of the disastrous laziness, and, though a nobleman, speaks positively about the work, even about that frequently despised, physical work. Work provides what is necessary for life; working we avoid aberration in vices and achieve personal improvement. Everyone needs to work and also needs to impregnate and dignify the time, as a precious but limited opportunity for generating either personal or common welfare, for achieving either material or spiritual good. Using time implies both *otium* and *negotium*. Work and leisure, work time and leisure time, are seemingly contradictory in meaning, but functionally they are connected and, as two complementary states, they are qualitatively interdependent. Finally, according to Marulić, they should be directed to the acquisition of virtue.

Key words: *Marko Marulić, otium, negotium, work, leisure, laziness.*